

HOOFDSTUK XVII

En er is vrede.

De wapenstilstand is af gekondigd. Een ogenblik hebben de harten bijna opgehouden te kloppen. Daarna is er een onbedaarlijk gejubel losgebroken, dat voortduurt, uren en uren, en stijgt al naar gelang de avond valt. Het Franse volk is dol van vreugde. De klokken luiden over de landen, de elektrische vonken schieten de gelukwensen door de ether.

Vrede! Vrede! En de overwinning.

Niemand werkt er. Het hele land viert feest. De huizen tooien zich met vlaggen van allerlei landen. De veroverde kanonnen worden door de straten getrokken, met de vrouwen schrijlings er op. Iedere militair heeft een sliert van vrouwen aan zijn arm.

Vrede!

Op de grote pleinen, Place de la Concorde, Place de la République, wordt er in wijde kringen rondom de standbeelden en de kanonnen gedanst. Draai-orgels spelen in de straten. Orkesten in en voor elk café.

Vrede!

De zenuwketel, die op springen stond, laat stoom af. Wijn en champagne overal. De hele dag en de hele nacht. Voorbij de zorgen, geleden het leed. Leve het leger! Leve de Engelsen, leve de Italianen, de Serviërs, de Belgen, de Roemenen. Leve zelfs de Japanners! En hoera! voor Foch, voor Joffre, voor alle generaals. En ook voor Clemenceau en Poincaré. Hoera! voor

Frankrijk.

Parijs danst op alle hoeken der straten. En Londen danst, en Rome, en Boekarest. Dansend gaat men de vrede in. Wat 'n geluk dat zij zich gedurende de oorlog zoo ernstig geoefend hebben! En in Amerika bestormt men de speakeasies en de nachtkroegen zonder dat iemand er aanmerking op maakt. De straten zijn vol waanzinnige vreugd en de hotelkamers vol passie. De vrede moet gevierd, met lichaam en ziel, omdat de oorlog met lichaam en ziel is geleden.

Nu gaat een tijdperk van rust en welvaart komen. Een tijdperk dat iedereen blij zal zijn te beleven, dat niemand ooit vergeten zal.

De roes duurt twee, drie dagen. Dan eerst komt men tot bedaren.

En het leven herneemt zijn normale gang. Met al zijn kleine schokjes, met al zijn ijverzucht, met al zijn verborgen bitterheid.

De nasmaak van de vredesroes is wrang.

«Wij hebben de oorlog gewonnen,» zeggen de Fransen. «Zonder ons,» beweren de Belgen, «was er geen Frankrijk meer.»

«En onze schepen,» antwoorden de Engelsen, «hebben de zeeën beheerst. Ze hebben de vijand uitgehongerd.»

«Als wij er niet bij gekomen waren...» roepen de Italianen. «En wij, de Amerikanen; en wij, de Serviërs; en wij, de Roemenen; en wij - en wij, en wij...»

Er ontstaat een strijd over de vraag wie de oorlog gewonnen heeft. Iedere natie reclameert de overwinning als de hare. Iedere natie wil de eer van de overwinning voor zich opeisen. En haar deel van de buit, die over de lijken van twintig miljoen doden is binnengehaald.

Wijze mannen zijn te samen gekomen in Versailles om die buit te verdeden. De idealistische Wilson, die zeer weinig van de Europese politiek begrijpt; de onverzoenlijke Clemenceau; de listige Lloyd George en anderen, tientallen gevolmachtigden, honderdtallen experts, die allen te samen die miskramen van onrecht en onrechtvaardigheid ter wereld brengen; die Verdrag

van Versailles, Verdrag van Trianon en Verdrag van Saint Germain heten. Maar voor het zo ver is, is er reeds onmin ontstaan tussen de bondgenoten van gisteren. Zij achten zich allen benadeeld in het deel van de buit dat hen is toegewezen. Hindert niet, als eerst de vijand maar tekent, zich maar onderwerpt. De onderlinge geschillen zullen naderhand worden bijgelegd. Er is werk aan de winkel voor de diplomaten. En de generaals blijven een waakzaam oog houden op het leger.

Vrede!

De verdragen zijn getekend. Zonder veel instemming? Wat komt het er op aan? De overwinnaars stellen hun eisen aan de overwonnenen. Onder de bedreiging van de nog niet gedemobiliseerde legers. Of de verdragen haat en ontevredenheid doen ontstaan komt niet ter sprake. Het volk dat men alles beloofd heeft moet tevreden gesteld worden. Het is tevreden, het juicht, het jubelt, het danst voor de muziek der regimenten, die van het front terugkeren, uit. Er daalt een regen van lintjes en erekruisen neer op de menigte. Iedereen heeft het land gediend. Iedereen heeft recht op beloning - de wapenfabrikanten, de journalisten, en vooral het leger.

Het leger zal geëerd worden bij de officiële viering van de vrede.

Leve het leger!

Veertien juli 1919.

De Champs Elysées staan in één kleurige tooi van vlaggen. Vanaf de Arc de Triomphe tot de Rond Point strekken zich aan beide kanten tribunes uit, die duizenden mensen een zitplaats bieden. Aan de vensters van de gebouwen, op de daken, in de bomen krioelen de toeschouwers. De zon schijnt warm over de grijze gevels der brede avenue, en het asfalt glinstert als een loper van kleine diamanten in haar stralen.

Allen staren naar één punt, de Arc de Triomphe, die hoog opsteekt aan het einde van de brede laan. Daarachter ligt de Avenue de la Grande Armée,

vanwaar de troepen moeten komen - alle troepen, alle geallieerden, met hun generaals, en met muziek voorop.

Trompetgeschal davert in de verte tegen de huizen op. Als een staalkaart van schitterende uniformen ontrolt zich de stoet van onder de bogen van de Arc de Triomphe.

Het gejubel stijgt op, luider en luider. Men juicht Foch, die voorop rijdt, toe. En Haig, en Diaz, en Pétain, en Joffre, en Pershing, en alle anderen, alle grote bevelhebbers, alle overwinnaars van de oorlog, en alle anonieme helden, die hen volgen.

Elke afdeling volgt haar muziek. Elk nationaal hymne weerklinkt en wordt luidkeels en met ontbloot hoofd gezongen. Men wijst elkaar de beroemde mannen aan, men klapt, werpt bloemen en kushanden, zingt weer, schreeuwt en brult.

En dan komen de grote gewonden: de lammen, die in hun karretjes worden voortgeduwd en er moe en verwezen uitzien; anderen op krukken, die zonder benen, als stompjes vlees tussen twee stokken hangen; de blinden, hun weg tastend aan de arm van hun verpleegsters. En de «Gueules cassées», in al hun schrijnende afzichtelijkheid.

Er gaat een rilling van afschuw en medelijden door de toeschouwers, die plots hun juichen hebben gestaakt. Vrouwen snikken, de mannen ontbloten het hoofd. En voor één ogenblik zien allen het gruwelijke spook van de oorlog duidelijk voor zich. Maar weldra wordt de stilte door gejubel onderbroken, een woest, onstuimig gejuich dat deze ellendige geldt. De lammen kijken strak voor zich uit. Zij kunnen hun ledematen niet roeren. De blinden staren naar links en naar rechts en hopen in stilte dat één ogenblik hun duisternis zal wijken. De «Gueules cassées» grijnzen de menigte aan, omdat zij niet anders meer dan grijnzen kunnen met hun misvormde hoofden.

Jean Bernier marcheert in de voorste rij en leidt zijn vriend Lithouard. Hij

ziet niemand, hij hoort nauwelijks het juichen. Hij denkt slechts aan zijn nutteloos pogen op het front. In plaats van rust te hebben gevonden onder een houten kruisje, stapt hij hier voort als een roemrijke held, een held met een verwrongen, spookachtig gezicht.

«Ziet het er mooi uit, Parijs, vandaag?» vraagt Lithouard. Met moeite brengt Jean een paar klanken voort, die betekenen moeten: «Heel mooi, heel vrolijk.»

«Ik kan het niet zien, Jean.... Maar zij hebben dan toch wat over gehad voor ons.... Hoor je hoe ze schreeuwen: Leve onze helden?»

«Ja,» probeert Jean te zeggen.

En hij vraagt zich af hoeveel er bij zijn, die alleen maar wanhopigen waren, zoals hij.

Amsterdam, Januari 1935.

NAWOORD

Edouard de Nève is het pseudoniem van de Nederlandse journalist en schrijver Jean Lenglet. Willem Johan Marie Lenglet werd in 1889 in Tilburg geboren als zoon van een textielabrikant. Zijn schooljaren bracht hij grotendeels door op internaten. Rond zijn twintigste jaar had hij een afkeer ontwikkeld van het katholieke, burgerlijk milieu, waaruit hij afkomstig was. Liever presenteerde hij zich als een geboren Fransman en publiceren zou hij later alleen onder een pseudoniem dat even Frans klonk als zijn echte naam.

Vanaf 1908 ging Jean Lenglet zijn eigen weg en werkte onder meer enige tijd als winkelbediende. In Rotterdam ontmoette hij Maria Staudenmeyer, met wie hij trouwde. Het echtpaar ging in Antwerpen wonen, waar in 1911 een zoon geboren werd. Lenglet staat dan vermeld als dagbladschrijver. Een jaar later scheidde het echtpaar en vertrok Lenglet naar Parijs. Daar kwam hij aan de kost met het zingen in de cabarets van Montmartre. Hij ontmoette er de actrice Marie Pollart, met wie hij in 1913 trouwde. Inmiddels was hij aangenomen als secretaris van de directeur van de Europese editie van de New York Herald Tribune, waarvoor hij ook zelf reportages ging maken. Dan breekt de Eerste Wereldoorlog uit. In augustus 1914 rukte het Duitse leger via België op naar Parijs. Net als veel andere buitenlanders, die op dat moment in de Franse hoofdstad verbleven, besloot Lenglet zich als vrijwilliger te melden bij het Franse leger. Zoals alle buitenlanders werd hij inge-

HOOFDSTUK I

Parijs – einde juli 1914.

Dagen lang reeds is Frankrijk in beroering. Het proces Madame Caillaux-Calmette stookt de hartstochten van de partijen aan tot een laaiende brand. Dagen lang heeft een cause célèbre de publieke opinie bezig gehouden en verdeeld. Totdat het machtige talent van maître Labori, en de weergaloze gevatheid van maître Chenu deze moord-uit-wraak hebben opgevoerd tot een misdaad-om-politieke-meningsverschillen. En Frankrijk is verdeeld in twee kampen. Zoals in de dagen van Dreyfus.

Toch brandt de passie minder fel. Want er is iets anders dat de Fransen bezig houdt - hun afleiding verschaft: de moord op aartshertog Ferdinand in Sarajevo. Met de dreigende gevolgen. Deze bedreiging van buiten weerhoudt de vijandelijke kampen elkaar te lijf te gaan. De afrekening zal later komen, wanneer het onmiddellijke gevaar voorbij is.

De haat blijft zich ophopen in de harten van de tegenstanders. Er valt een slachtoffer: Jean Jaurès, de grote volksredenaar, de krachtige socialistische figuur, de onvergelykelijke journalist, verraderlijk vermoord door een camelot du roi - Raoul Villain....

Mobilisatieorders bedekken de muren der stad. De noodklok luidt in de dorpen. De tamboer roffelt in de gehuchten. Alle mannen van Frankrijk maken zich gereed naar hun depot te vertrekken.

Een redacteur van een van de grote bladen is de rechtszaal binnen komen

vallen, heeft de deuren wijd achter zich laten openstaan en geroepen: “Voilà la guerre. Ça nous changera un peu!”

De zitting is niet onderbroken geworden, maar de tribunes zijn leeggestroomd en de uitspraak heeft plaats gevonden in aanwezigheid van het Hof, de juryleden en enkele vergenwoordigers van de pers.

Madame Caillaux is vrijgesproken. Er bestaat geen proces Caillaux-Calmette meer. De brand is geblust. Er is geen onmin meer.

Er is oorlog.

En verbroedering van alle partijen.

Allons, enfants de la patrie!

De eerste augustus 1914.

De avond valt. De winkels sluiten.

Over de boulevards haasten de voorbijgangers zich naar huis.

Iedereen is rustig, gelaten, waardig.

Geen manifestaties, geen geschreeuw, geen opwinding. Het ogenblik is te ernstig. Slechts hier en daar een groep met een vlag voorop - vreemdelingen, die hun aanhankelijkheid willen demonstreren.

De Fransen demonstreren niet. Zij weten dat hun land hen opeist. Hun land, dat is hun familie, hun gewoonten, hun vrijheid, alles wat van hen is, alles wat zij hebben opgebouwd, moeizaam en geduldig, tussen de enge grenzen van het plekje grond dat met een dik woord “vaderland” wordt genoemd.

Een escadron cuirassiers, de koperen helm en het blanke harnas bedekt met een blauwe hoes, komt in bedaarde draf van de Place de la République. De ruiters zitten als aan hun paarden gemetseld, en wenden het hoofd niet naar de menigte, die ze vanaf de trottoirs een afscheid toezwaait. Alleen de officier, die voorop rijdt, groet bijna onmerkbaar met het hoofd als een groep jonge vrouwen zwijgend haar armen in een vaarwel naar de mannen opheffen.

Vanuit een café op de hoek van de boulevard Montmartre klinkt de Mar-seillaise op. Iemand roept: “Vive la France!”

Een kreet antwoordt: “Vive l’Allemagne!”

Wie heeft dat geschreeuwd? Wie is de vermetele dwaas, die het gewaagd heeft op dit moment zijn sympathie voor de vijand te manifesteren?

Uit een kluwen van mannen wordt een kerel omhoog gehesen. Hij zwaait als een Jan Klaassen-pop met zijn lange, hulpeloze armen om zich heen boven de hoofden van de menigte. Zijn mond schreeuwt onverstaanbare woorden, die verloren gaan in het schelden van de vrouwen, die opdringen om hem te lijf te gaan. Dan verdwijnt plots zijn slappe lichaam tussen de groep van mannen, die hem vasthouden. Als een stormram beukt zijn kop twee, drie keer tegen een lantaarnpaal. Bloed spat in het rond. Met gebroken schedel blijft de man liggen. De groep verspreidt zich. De mannen gaan verder. Zij hebben geen tijd zich te verdiepen in het geval. Reservisten, in slecht passende uniformen, haasten zich voort naar de stations, kijken nauwelijks naar de man, die daar ligt te sterven. “Un Boche, messieurs. C’est bien fait pour lui.... Hij heeft durven roepen: “Vive l’Allemagne!”....

De uitdaging is zonder uitstel aangenomen, de belediging gewroken.

Jean Bernier heeft het hele voorval gezien. Hij was op weg naar huis. Morgen moet hij vertrekken. Hij heeft geen tijd te dralen. Toch blijft hij staan. Even kijkt hij naar de man, die met wijd open ogen onbeweeglijk neerligt op de stenen. Hij moet hem helpen, hem oprichten. De man stamelt wat. Jean verstaat hem niet. ’t Is een vreemde taal, die de stervende spreekt, en Jean is maar een eenvoudige jongen, die slechts Frans verstaat. Zo staat hij gebogen over de ingeslagen schedel van - een vijand misschien.

“Als dat oorlog is,” denkt Jean. Hij rilt even.

Een politie-brancard neemt het slachtoffer op.

En alles wordt weer rustig. De wandelaars trekken met snelle passen voorbij.

Morgen moet Jean vertrekken. “Nog één nacht, en dan.... God weet het,” zegt hij bijna hardop.

Reeds heeft hij het voorval van zo even vergeten. Hij denkt aan niets anders dan aan zijn eigen toestand. Vaderland, vrijheid, oorlog - woorden die rondom hem klinken en die voor hem geen betekenis hebben. Hij moet weg uit Parijs, weg van zijn vrouw, weg van zijn werk. Rondom die gedachte beweegt zich al zijn zorg. De mobilisatie, waarover iedereen sinds dagen gesproken heeft; de oorlog, die sedert enkele dagen verwacht werd en waarover niet langer meer gefluisterd werd met angst, maar waarop men zich begon voor te bereiden door zich met het idee vertrouwd te maken, is voor hem nog te onverwacht gekomen. Vanmorgen is hij naar het grote magazijn waar hij werkt gegaan. Hij heeft er de gehele dag goederen, die naar het buitenland en de provincie gezonden moesten worden, staan inpakken. En hoewel zijn kameraden voortdurend spraken over de oorlog, die dreigde en onvermijdelijk scheen, heeft hij geen geloof gehecht aan hun voorspellingen. Had hij niet in Le Matin het laatste telegram van Jules Hedeman gelezen, die in Berlijn de gebeurtenissen volgde? Had die journalist, een der eersten van Frankrijk, een oude rot, die alle conferenties over de hele wereld jarenlang had meegemaakt, niet gemeld: Duitsland wenst geen oorlog? Wat betekenden dan al die voorspellingen door de journalisten vanachter hun bureaus gedaan? Waren zij, zoals Hedeman, op de plaats vanwaar het gevaar dreigde? Oorlog? Wanneer Duitsland hem niet wenste, dan kwam hij er ook niet. En Hedeman kon zich niet vergissen. Dat had ie nog nooit gedaan. Oorlog leek Jean onmogelijk, absoluut ondenkbaar.

Buiten scheen de zomerzon, het leven was zo heerlijk, zijn geluk nog zo jong. Drie maanden geleden was Jean getrouwd. Zijn vrouw is mooi. “Elle est coquette, ta Francine,” zegt zijn moeder altijd wanneer zij over zijn vrouw spreekt. En er ligt iets vijandigs in haar toon als zij dat zegt. Maar Jean hoort dat niet, en vindt dat Francine het recht heeft coquet te zijn,

want zij is jong. Zij werkt ook in een groot magazijn. Beiden zijn zij vol hoop op de toekomst. Hun salaris is klein, en Francine besteedt misschien wel wat te veel geld aan haar toiletten. Maar dat doet ze om nog mooier te zijn voor Jean. En elke maand houden ze toch nog wat over. Elk jaar krijgen zij ook opslag. Over twee of drie jaar, als alles goed gaat, zullen zij een bescheiden lapje grand kunnen kopen in een van de voorstadjes van Parijs - in Clamart of Bois Colombes, of ergens anders. Dan gaan zij daar 's zomers enkele avonden in de week en de hele zondag heen om hun eigen groenten te telen. En later, wanneer zij weer wat meer opzij zullen gelegd hebben, over een jaar of tien, zullen ze er hun eigen huisje bouwen. Dan zijn ze huis-eigenaar, kleine bourgeois, zoals zijn oudere collega's bijna allemaal zijn. Dat is de droom van Jean Bernier. En aan die droom houdt hij vast. Een mooie, jonge vrouw, een eigen huisje waar hij de uren na zijn werk en zijn zondagen rustig doorbrengt. Dat is alles wat hij van het leven verlangt.... En nu zou de oorlog opeens die droom verstoren?

“Onzin,” heeft Jean gezegd tot een collega, die hem die morgen verzekerde dat er niet meer aan te twijfelen viel.

“Lees je dan geen kranten?”

“En het telegram van Hedeman in de *Matin* dan?”

“Le *Matin*, Hedeman.... du bourrage de crâne, voor de gek houderij, met het oog op de Beurs,” antwoordt de andere kregelig.

Jean wil zijn optimisme niet loslaten.

“Waarom zouden wij nou oorlog moeten krijgen? Om Servië? Wij kunnen er toch niet voor, dat een of andere gek ergens, een eind hier vandaan, een hertog of zoiets een kogel door z'n donder jaagt.”

“Dat kunnen we ook niet. Maar Oostenrijk wil Servië daarvoor inpikken en Rusland komt voor Servië op. Delcassé heeft ervoor gezorgd, dat Rusland en wij bondgenoten zijn. En Duitsland is de bondgenoot van Oostenrijk. Snap je nou dat we er lekker tussen in zitten?”

“Ja, als Engeland er niet was. De Engelsen zijn ook aan onze kant. En geloof je dan dat Duitsland ooit tegen de Engelse vloot zou op durven?”

“Waarom niet? De Duitsers.... Maar laat ze maar beginnen. Ze komen op de koffie, tu verras. Rusland is onuitputtelijk. Miljoenen van mensen, allemaal geboren soldaten, die er lak aan hebben in de pan gehakt te worden, zolang het maar voor de tsaar is. En d'r generaals, die komen allemaal van onze hogere krijgsscholen!

“Ze kunnen komen, les Boches!”

Al deze waanwijsheid kan Jean er niet toe brengen zijn vertrouwen, dat er geen oorlog zal komen, te verliezen. Tijdens zijn schaftuur is hij gauw Francine gaan opzoeken in het kleine restaurant waar zij elkaar elke dag na hun morgenarbeid terug vinden.

Francine scheen uiterlijk zeer kalm. Maar achter die kalmte school een grote bezorgdheid. Toen de patron van het restaurant aan Jean gevraagd heeft: “U bent zeker van de eerste lichten, die op moeten komen?” heeft Francine weifelend gezegd: “Geloof je, Jean, dat we werkelijk oorlog krijgen?”

Ontwijkend heeft hij geantwoord: “Waarom denk je dat?”

“Iedereen zegt het.”

Aarzelend heeft hij uitgelegd: “Poincaré is op weg naar Rusland. Die is handig genoeg om zoiets te vermijden.”

“Ja, maar de kranten....”

“De kranten, de kranten.... die blazen alles zo op. Sensatie, anders niets; de mensen vragen erom, dus krijgen ze waar ze om vragen.”

Maar de overtuiging, die in zijn gesprek met zijn collega die morgen overheerste, is niet meer in zijn woorden te vinden. Jean weet niet meer wat hij ervan denken moet. Er is altijd wel dat telegram van Hedeman, dat echter door geen enkel ander blad bevestigd wordt. Hij weet niet meer wat te zeggen en eet, diep in gedachten, verder.

“Maar als het waar was, moet jij dan ook gaan? Zo maar onmiddellijk?” begint Francine opnieuw.

Wat een dwaze vraag, denkt Jean. Alsof ze hem zullen schrijven: Mijnheer, indien het u gelegen komt, wilt u dan zo goed zijn.... Hij lacht flauwtjes en zegt afwezig:

“Ik moet de eerste dag opkomen wanneer er gemobiliseerd wordt. Maar mobilisatie is nog geen oorlog. Voor we zo ver zijn...”

Beiden zijn zij teruggekeerd naar hun werk. Jean is thans niet meer zo overtuigd dat de dagbladen met goedwil de toestand overdrijven om de aandacht van de binnenlandse tweedracht af te leiden. Francine is lang niet gerust. Zij ziet op tegen Jean, die altijd zo kalm, zo bezadigd is. Zij weet echter al te goed dat zijn optimisme, zijn koppigheid misschien, hem beletten de feiten te zien zoals ze zijn.

Dit alles bezwaart haar met een ondragelijke last. Zij denkt: “Als het toch ’ns waar was dat Jean weg moet, wat moet ik zonder hem beginnen? Ik kan niet alleen blijven.” Zij herinnert zich de jaren voor zij Jean kende. Haar leven was dat van zoveel Parijse jonge meisjes, die vroeg alleen in de wereld komen te staan. Toen Francine nauwelijks vijftien was stierf haar moeder. Haar vader liet haar te veel aan haar lot over, stuurde haar naar een atelier en zag haar alleen maar als hij ’s avonds thuis kwam. “La gosse se débrouillera,” zei hij tot zijn vrienden. Onderwijl bleef Francine alleen thuis. Totdat het haar verveelde en zij de jongens uit de buurt opzocht om met hen naar de bals te gaan. Wanneer zij haar ’s avonds thuis brachten trachtten zij haar te overreden om met hen naar een of ander obscuur hotel te gaan. Maar al de troosteloosheid van haar dagen konden er haar niet toe brengen naar hen te luisteren. Een zekere fierheid, misschien ook een zekere vrees voor de mogelijke gevolgen, deden haar steeds weigeren zich over te geven aan de lusten van deze opgeschoten vrienden, die haar als een preutse meid begonnen te beschouwen en haar ten slotte links lieten liggen. Zij zakte

nu 's avonds af naar de studentenwijk, en in de cafés van de boulevard St. Michel, de Rue Cujas of op het Bal Bullier vond zij nieuwe kameraden, minder grof, maar ook minder eerlijk dan de buurtjongens, die zij had afgewezen.

Na een dronken nacht ontwaakte zij 's morgens naast een jonge schilder. Haar hoofd gloeide hevig van de pijn, en het duurde lang voor zij zich rekenschap gaf van hetgeen er met haar gebeurd was. Zij had geen ruzie gemaakt, geen verwijten gedaan, maar was opgestaan en naar haar werk gegaan. De eerste weken vertoonde zij zich nergens meer. Zij zat avond aan avond alleen thuis, zonder iets te doen, zonder zich te beklagen. Zij maakte zichzelf ook geen verwijten, noch dacht zij met haat aan de man, die haar genomen had terwijl zij nergens van wist. Op het atelier was zij stil. "Francine is verliefd," plaagden haar kameraden. Eerst hinderden deze plagerijen haar erg. Langzamerhand vergat zij het hele voorval en keerde zij naar het Quartier Latin terug. Zij gaf er zich rekenschap van dat voor het genoegen, dat de studenten haar gaven door haar mee naar de dancings te nemen, iets in de plaats gesteld moest worden. En zo waren er avonden, dat zij niet naar huis terugkeerde en dat zij de nacht doorbracht met een of andere kameraad aan wie zij zich gaf zonder enig genoegen, en zonder enig enthousiasme. Voor haar was het plezier, dat zij gaf, het eerlijke betaalmiddel voor de avonden, die zij niet alleen behoefde door te brengen. Al deze vluchtige, onbestendige liefdes gaven haar echter nog een meer verlaten gevoel dan zij vroeger gehad had. Een ding troostte haar in haar bestaan: haar werk. De avond kon niet zo laat geworden zijn, de nacht niet zo dol, of zij stapte 's morgens naar haar atelier. "Arbeid is vrijheid", had ze haar vader, die deze spreuk uit de syndicalistische vergaderingen mee naar huis had gebracht, dikwijls horen zeggen. Zij geloofde in de vrijheid door haar werk verkregen. Dit geloof had haar beschermd tegen de gevolgen van het al te vrije bestaan dat zij leefde. En in stilte hoopte zij op 'n goeie dag

HOOFDSTUK V

Moeizaam trekt een kleine locomotief een lange sliert beestenwagens achter zich aan door de velden tussen Bayonne en Dax, waar hier en daar kleine maïsaanplantingen afwisselen met veldjes piment en tomatenstruiken. Aan de opengeschoven deuren leunen de soldaten van het 49ste regiment. Zij weten niet waarheen zij gaan, noch hoe lang zij in deze “8 paarden, 40 manschappen” wagons zullen moeten huizen.

Een grauwe rookpluim trekt een golvende streep onder de blauwen hemel. De soldaten kijken ze na tot heel ver waar zij uitwaait in een mistig waas dat hangen blijft over het vlakke land.

“Als we maar wisten waar we heen gingen,” zegt een van de mannen.

“Vraag het aan sergeant Bernier,” antwoordt een andere. “

“Die kan het misschien zeggen.”

Maar Jean weet niet meer dan de mannen van zijn sectie over het doel der reis. Eén ding is zeker. Zij trekken naar het Noorden. Het Noorden is het front. En het front is het einde van de rust.

Ook het einde van de onrust voor velen. Weken lang hebben zij zich in de kazerne verveeld, zich zenuwachtig afgevraagd of en wanneer zij zouden vertrekken. In stilte hebben zij gehoopt dat zij nooit zouden gaan, nooit verplicht zouden zijn in het gevecht te treden, dat de oorlog plotseling na een overwinning der troepen daar hoog in het Noorden of in het Oosten zou ophouden.

Zij hebben erop gerekend dat de Russen met hun enorm groot aantal mannen de vijand onder de voet zouden lopen.

Wat zeiden de bulletins, die de generale staf tweemaal per dag publiceerde? Het Duitse leger is in bedwang gehouden. Goed, best, maar de Boches zaten ondertussen toch maar in Frankrijk, nestelden er zich in de grond als ratten in een hol. Niets kon ze eruit verdrijven. Daarom werd nu het 49ste naar het front gestuurd om de andere regimenten te helpen bij de verdelging van dat Germaanse gebroed. Daarom trokken ze nu door het vlakke land tussen Bayonne en Bordeaux, langzaam, als ware de staf niet gehaast meer mensen naar het front te halen. Maar zij behoefden nu tenminste niet meer te twijfelen. Binnen enkele dagen zouden zij weten wat het eigenlijk betekende soldaat te zijn, te vechten voor zijn land.

En ondertussen lagen zij naast en op elkaar tussen de strobossen, die op de vloer van de wagons waren uitgespreid om als leger te dienen voor de toekomstige helden. Degenen, die een plaatsje in de hoeken of tegen de wand gevonden hadden, waren gelukkig. Die konden tenminste rechtop zitten, hadden een steun in hun rug wanneer zij zo indommelden.

De anderen lagen languit, dwars door elkaar, met de ransel als kussen onder hun hoofd. Wanneer zij moe werden en stijf van het liggen op de harde vloer en hun benen en rug pijn deden, stonden zij op en voegden zich bij hun kameraden, die bij de deuropening naar de streek keken, die zij doortrokken.

Hier en daar kromde een enkele vrouw zich over haar veldarbeid. Dan zwaaiden de soldaten hun armen, riepen allerlei dwaze opmerkingen naar de vrouw. Zij richtte zich op, bleef even verwonderd, met d'r vuisten in haar heupen, de mannen nastaren, zwaaide soms terug, maar kon niet verstaan wat zij riepen.

Hield de trein stil aan een der kleine stations, dan hoopten de soldaten zich op aan de deur en bespotten de mannen, die op het smalle perron stonden.

“Blijven jullie maar rustig hier. Wij zullen de Moffen wel voor jullie goeindag zeggen.... Hé, waar is de chef? Is hij ook cocu?” En dan brulden ze ’t allen uit van ’t lachen.

De mannen, die den trein dan weer zagen vertrekken haalden hun schouders op of riepen: “Bonne chance.” “Merci,” riep er dan soms iemand terug. “Hetzelfde voor jullie.”

Dra overstemde dan weer het wielengeraas de gesprekken en legden de mannen zich neer of hurkten in groepjes bij elkaar, maakten hun knapzakken open waaruit zij flessen wijn, allerlei busjes en lange broden te voorschijn haalden.

“Vandaag geen warm eten, nom de Dieu!” morde er een. “De intendance geeft er de brui aan, laat ons maar verrekken van honger...”

“Je hebt toch te eten?” antwoordde iemand.

“Van m’n eigen centen.... Geloof jij dat zoiets moest voorkomen wanneer je in dienst van het land bent aangenomen. Met kost en inwoning. Te vreten krijg je dat.” Hij knipte met z’n nagels. “En je bed is daar, wat stro, minder dan de varkens.... En zeggen dat er nog kaffers zijn die blij zijn naar het front te gaan....”

“Klets niet man. Zie je dan niet dat we op weg zijn naar Parijs?”

“Parijs? Nu, horen jullie dat? D’r is heen die denkt dat we naar Parijs gaan. Snappen jullie? We worden daarheen gezonden om de vrolijke weduwen te troosten ....De gouverneur heeft gezegd: “’t Is ’n dooie boel hier, we zullen ’ns even het 49ste regiment laten komen om de vrouwen wat op te vrolijken” .... Je zult zien als we daar aankomen, dan staat de hele staf aan het station, met de muziek. Dan worden we ingehaald, en krijgen we ieder ’n meisje van plezier om ’s nachts niet alleen te zijn....Ga nou gauw weg, kaffer. Dacht je dat werkelijk? Ondertussen liggen we hier als zwijnen en moeten we maar zien hoe we vreten .... Verdomme als ’t niet waar is, ik laat me net zo lief direct gevangen nemen wanneer we daar boven aankomen .... Parijs,